

Millî gelir ve istihdam seviyelerine tesiri bakımından yatırımın iki cephesi

Ahmet Kılıçbay

İktisat Fakültesi Asistanlarından

Kısa müddetler zarfında yatırımın, istihlâk masrafları ile birlikte millî geliri teşkil ettiği malûmdur. Efektif talebi¹ terkip eden bu iki unsurdan istihlâk masrafları sadece gelir yaratıcı bir tesire sahip bulunduğu halde, yatırımlar, gelir yaratmak ve istihsal kapasitesini artırmak gibi iki cepheli bir karaktere sahiptir.

İstihsal ve istihdam seviyesi, Keynes'in belirttiği gibi, mecmu talep fonksiyonunun mecmu arz fonksiyonunu katettiği noktada taayyün ettiğinden devamlı gelir ve istihdam artışı talep fonksiyonu ile arz fonksiyonunun beraberce ve ahenkli bir şekilde gelişmesi sayesinde mümkün olabilecektir. İstihdam ve gelir seviyesini tâyin eden şartlar etrafındaki noktai nazarından dolayı Keynes bugün bazı tenkitlere mâruz bulunmaktadır. Zira istihdam ve gelir seviyesini tâyin eden şartların yalnız efektif talep cephesinden mülâhazası bazı hususları aydınlatmakla beraber bir çok noktaları karanlık bırakmıştır. Nitekim T s i a n g² Keynes'in, yatırımın efektif talep üzerindeki tesirlerini tetkik etmekle beraber bunun arz cephesindeki rolünü incelemediğini belirtmekte ve müteakiben şu suali sormaktadır:

Yatırımla meydana gelen gelir bu yoldan sağlanan malları satın almaya muktedir olabilecek midir?

1) Efektif talep, istihlâk masrafları ile yatırımlardan müteşekkil bulunmaktadır. Keynes'in ifadesince mecmu istihsal, istihlâk malları ile istihsal mallarına bölündüğünden bunların toplamı millî geliri teşkil eder. Böylece istihsal, millî gelirin reel ifadesidir. T_1 istihlâk masraflarını T_2 yatırımları gösterirse talep, yani efektif talep $T = T_1 + T_2$ olacaktır.

2) S. S. T s i a n g : Rehabilitation of time dimantion of investment in macrodynamic analysis (Economica : August, 1949).

Bu sualle, müelif, efektif talep ve arz muvazenesi meselesini ortaya koymuş bulunmaktadır. Buna cevap verebilmek için yatırımların arz cephesindeki tesirlerinin yakından tetkiki icabeder. Ancak burada yatırımların çeşitlerini tefrik etmek ve yalnız kapital teçhizatına yapılan ilâveyi nazara alarak, mesken inşaatı, envanter stoklarında optimal haddi aşan kısımlara tahsis olunan yatırımların mevzu dışı bırakılması zarurî bulunmaktadır. Gerçi yatırım nâmi altında bütün bu çeşitlerin mülâhaza edileceği düşünülürse de bunlar istihsal kapasitesini arttıracak bir vasfa sahip bulunmamaktadırlar. Bundan başka diğer bazı yatırım çeşitlerinin de istisnası ile kapital teçhizatındaki artış tetkik mevzuumuzu teşkil etmektedir. Böylece anlaşılıyor ki yatırımlar bir taraftan gelir yaratan, (i n c o m e g e n e r a t o r), diğer taraftan istihsal kapasitesi tevliid eden (c a p a c i t y c r e a t o r) bir vasfa sahip* bulunmaktadır. Yatırım mallarının satın alınması efektif talep cephesinde derhal yer aldığı halde bunun arz cephesinde de tesirlerini icra etmesi zamana ve bazı şartların tahakkukuna mütevakıftır. Böylece arz cephesinde talebe uymak bakımından bir lag müşahede olunur. Maamafih kısa müddetler zarfında göze çarpan bu gecikmeler uzun bir devre zarfında ve arzın talebe uymasına mâni olan diğer âmillerin ademi mevcudiyeti halinde zâil olabilirler.

*

**

İ k t i s a d î d u r g u n l u k efektif talep kifayetsizliğinden mütevellit bulunmakta, buna mukabil emek-kapital teçhizatı nisbeti tatminkâr bir durum arz etmekte ise bu sabit kapital terakümüne ve yatırım artışına müsait bir zemin hazırlar. Bu bakımdan yatırımların arz ve talep muvazenesi üzerindeki rolü büyüktür. İstihdam seviyesi ve istihsal hacmi sadece bir efektif talep meselesinden ibaret bulunsa idi gelirin tamamının istihlâke hasredilmesi dâvayı halledebilirdi. Halbuki bu şartın tahakkuku halinde mukabil cephede bir değişme vâki olmaz. Uzun bir devre nazara alındığı takdirde istihdam ve istihsal seviyesi efektif talebin değil gelişme haddinin (R a t e o f G r o w t h)³ bir fonksiyondur. Yatırımı Y ile ve yatırımların prodüktivite nisbetini de P. ile gösterecek olursak, yeni yatırımların istihsal kapasitesini Y. P. miktarınca arttıracak

3) Gelişme haddi — "R a t e o f G r o w t h," D. Hamberg'in Quartetly Journal of Economics mecmuasının Ağustos 1952 sayısında "Full Capacity vs. Full Employment Growth," adlı makalesinde zikredilmiştir.

ğı anlaşılır. Artan kapasitenin massedildiği yani istihsalde tamamen kullanıldığı kabul edilecek olursa istihsal hacmi (ceteris paribus) Y. P. nisbetinde artacaktır. Eğer kapital yatırımlarındaki bu artış teknik seviyeye göre taayyün eden emek-kapital nisbetinin fevkinde bulunmakta ise bu kullanılmayan kapasitenin vücut bulmasına sebep olur. Bu takdirde müteakip devrede "a c c e l e r a t o r", yatırımlar üzerinde zayıf bir tesir icra⁴ etmekte yatırımları azaltacak, bu ise sadece prodüktif kapasite cephesinde değil aynı zamanda efektif talep cephesinde de tesirlerini gösterecektir. Eğer istihsal kapasitesindeki artış mevcut emeğe massedecek bir seviyede bulunmuyorsa, bu emek istihdamını azaltmak suretile işsizliğe sebep olur. Bunun, yani yukarki şartlardan doğacak işsizliğin sebebi efektif talep noksanlığı değil fakat prodüktif kapasite kifa-yetsizliğidir. Yatırımlar neticesinde husule gelen prodüktif kapasite mevcut istihsal vasıtalarının tamamını istihdama imkân verecek bir seviyede bulunmakta ise bu kapasitenin — prodüktif kapasite artışının — idâme ve inkişafı m u l t i p l i e r'in tesirine bağlıdır. M u l t i p l i e r, kıymet itibarile büyük ve⁵ tesir sür'ati yüksek ise, gelirleri sür'atle arttırmak suretiyle efektif talebin carî arzı massedebilmesi imkânını hazırlayacaktır. Diğer taraftan efektif talebin kifayeti halinde dahi arz cephesinde yer alan istihsalin, efektif talebe cevap verecek bir sür'at ve nisbet dahilinde artmasına mâni teşkil eden âmiller bulunmaktadır. Bu âmiller umumi-yetle istihsal artışı karşısında arelâstikiyet azalışıdır. Zira: a— istihsal vasıtaları hemojen olmadıklarından istihsal karşısında bir hadden sonra azalan randıman esasları carî olacak; b— istihsal vasıtaları yekdiğerinin ye-

4) "A c c e l e r a t i o n", prensibi, bilindiği gibi, istihlâk artışının yatırımları daha büyük bir nisbet dahilinde arttırılmasını ifade etmekte ise de, endüstride kullanılmayan kapasite mevcut bulunduğuyani iştigal derecesi düşük bir seviye arzettiği takdirde, istihlâk artışı yeni yatırımları teşvik etmez, ancak iştigal derecesini yükseltmekle kahr. Talep cephesindeki artış devam ettiği takdirde tam iştigal haddinin aşılmasından sonradır ki yeni yatırımlar hızlandırılmış olur.

5) M u l t i p l i e r'in nihai tesirini icra edebilmesi, yani herhangi bir yatırım artışı karşısında bundan doğan i l k. (orijinal) gelir artışını katsayı nisbetinde çoğaltabilmesi için zamana ihtiyaç vardır. Bu zamana K a t sayı Periyodu "Multiplier Periyod," denilmektedir. Bu bilgiye istinaden denilebilir ki, multiplier ne kadar büyük ve kat sayı periyodu ne kadar kısa ise nihai gelir o derecede büyük olacak ve bu gelir seviyesine sür'atle ulaşacaktır. Bu müddet J. M. Clark ve Alvin H. Hansen'e göre 2 ay, A. C. Pigou'ya göre ise 6 aydır. F. Machlup'un da dahil bulunduğu bu gurup ise 3-3 1/2 aylık bir müddet tahmininde bulunmaktadırlar.

rine kabili ikame olmadıklarından ikame elâstikiyeti zayıf bulunacak, bu dahi randımanı ve arz elâstikiyetini zayıflatacaktır⁶. Keynes'in terimolojisi ile istihsal artışı karşısında böyle boğum noktalarına (Bottle-neck) ulaşılabilecektir ki buralarda bazı metanın arzında elâstikiyetsizlik müşahade olunacak ve fiyatlar bu metaa ait talebi başka metaa yöneltecek bir seviyeye kadar yükseleceklerdir; c — ücret birimi de istihsal artışı karşısında çoğalacak bu ise masraf artışına sebep olmakla istihsalın hızını yavaşlatabilecektir.

E v s e y D o m a r'ın da işaret ettiği gibi muvazene haline inkişaf arzulan bir ekonomide yatırımdan doğan sarfiyat (spending) artışı, yine aynı yatırımdan mütevellit bulunan istihsal artışını masedebileceği mi, veya yatırımdan doğan efektif talep artışı, mukabil cepheye aynı nisbette arz ve çoğalışına sebep olabilecek midir? Bu sorunun cevabı kısmen evvelki izahlarımızda verilmiş bulunmakla beraber iki cephenin, arz ve talep cephesinin, mevzuumuz zaviyesinden tetkiki icabetmektedir.

Yatırımların arz cephesine tesirleri ve iki cephe arasındaki münasebet ve ahenk etrafında araştırmalar hemen hemen pek yenidir. İktisadî dinamizmi bilhassa ele alan⁷ Harrod da bu meseleye temas etmişti. Harrod, muvazene halinde inkişaf formülünü hazırlarken yatırımların arz ve talep cephesindeki tesirlerini nazarı itibara almayı ihmal etmemiştir. Böylece muvazene halinde bulunduğunu farzettığımız bir ekonomide yatırımlar artacak olursa bu yoldan tahassül eden gelirin daha büyük bir kısmı tasarruf, daha küçük bir kısmı ise istihlâk edileceğinden⁸ arz ta-

6) J. M. Keynes : The General Theory of Employment, Interest and Money.

7) H a r r o d, devamlı olarak değişmeye mâruz bulunan bir ekonomide, bu değişmelerin iktisadî inkişafta büyük rolleri bulunduğuna, en hayırlı inkişaf yolunun muvazene halindeki inkişaf olduğuna temas etmiştir. Kendisine göre muvazene halinde inkişaf eden bir ekonomide yatırımlar arz ve talep cephesinde rol alarak muvazenenin şartları üzerinde tesir icrâ edeceklerdir. Harrod'a göre muvazene halinde inkişaf haddi:

$$\frac{\Delta I}{I} \propto \delta \quad \text{formülü ile ifade edilmektedir. Burada "I," net yatırım, } \delta \text{ marjinal tasarruf meylini, } \delta \text{ ise}$$

yatırımdan mütevellit istihsal kapasitesi artışını göstermektedir.

8) Gelirler arttıkça bunun azalan bir kısmı istihlâke tahsis olunacak ve bu yoldan tasarruf meyli artacaktır. Zira, umumiyetle kabul olunan bir psikoloji kanununa göre fertler gelirlerinin gittikçe azalan bir kısmını istihlâk etmek meyline sahiptirler. Buna ilâveten gelirin inkisamında yüksek gelir tabakaları lehine değişmeleri ve diğer "Institutional," âmilleri zikredersek, gelir arttıkça tasarruf meylinin kuvvetlendiği anlaşılır.

lepten büyük olabilecek; bunun aksine mecmu yatırım muvazene seviyesinin dünuna düştüğü takdirde arz talepten küçük bulunacak, zira bu şartlar dahilinde istihlâk meyli kuvvetlendiğinden gelirin daha küçük bir kısmı tasarruf edilecektir. İstihlâk meylinin gelir artışı karşısında azalması halinde müşahede olunan efektif talep noksanlığını yatırımları arttırmak suretiyle telâfiye çalışmak pek yerinde bir tedbir değildir; zira işsizlik prodüktif kapasitenin kulanılmasına imkân bırakmayan bir talep kifayetsizliğinden ileri gelmekte ise, bu şart dahilinde prodüktif kapasiteyi arttıracak olan yatırımlar durumu muvakkaten islâh eder görünmekle beraber hakikatte büsbütün güçleştirebileceklerdir. S a m u e l s o n⁹ 1933 yılında B. Amerikada istihdam ve gelirleri arttırmak için alınan "Pump - Priming,, tedbirleri hakkında şunları söylemektedir:

"Gelirin gittikçe artan bir kısmı tasarruf edildiğinden istihlâk meyli zaman dahilinde zayıflamış ve gelirleri yüksek bir seviyede tutabilmek için hususi yatırımların tesirlerini takviye maksadile âmme yatırımlarının yapılması icab etmiştir. Bu sahada yapılan hususi yatırımlarla âmme yatırımları arasında tesirleri bakımından farklar mevcuttur. Ferdî yatırımlar kâr gayesi ile yapıldığından, bu kısa bir zamanda piyasaya istihlâk mallarının arz edilmesine müncer olacaktır. Efektif talebi arttırmak gayesini güden yatırımlardan, maksada uygun olanı uzunca bir zaman için istihlâk malları arzına sebep olmayacak çeşitlerdir.,, Bu babta bilhassa dış sermayeyi (E x t e r n a l C a p i t a l) arttıran âmme yatırımları muvafık görülmektedir.¹⁰ N u r k s e iktisaden inkişaf etmemiş ülkelerin kalkınmasına tahsis ettiği makalesinde, bu memleketlerde kapitalin marjinal müessiriyetindeki zayıflığı kısmen yollar, barajlar, sulama tesisleri vs. gibi dış sermaye (External Capital) noksanında aramaktadır. Bu çeşit yatırımlar sadece geri ülkeler için değil, iktisadi inkişafta yüksek bir seviyeye ulaşmış memleketler için de lüzumludur. Zira bu yatırımlar oralarda dahi kapitalin marjinal müessiriyetini arttırmakta ve aynı zamanda gelir müvelidi olmak gibi bir tesirle talep ve arz muvazenesinde rol oynamaktadır.¹¹ A d l e r'in Sosyal Sermaye dediği dış kapital geri ülkelerde, emeğe nazaran düşük olan kapital nisbetini artırma imkânlarını ha-

9) P a u l A. S a m u e l s o n: The Theory of Pump Priming (The American Economic Review).

10) R a g n e r N u r k s e: Growth in Underdeveloped Countries. (The American Economic Review, May, 1952).

11) J o h n H. A d l e r: The Fiscal and Monetary Implementation of Development Program (The American Economic Review, May, 1952).

zırlar. Böylece kapital teçhizatı noksanı hissedilen ülkelerde yatırımların gerek üretimsel kapasiteyi ve gerek efektif talebi artırması inkişafın lüzumlu şartıdır. Bundan da anlaşılıyor ki : iktisadî inkişafın muhtelif sahalarda ve ülkelerin inkişaf seviyelerine göre yatırımların talep ve kapasite yaratma cepheleri farklı nisbetlere sahip bulunması zarurîdir. İktisaden inkişaf etmemiş bir ülkeyi nazarı itibara alacak olursak burada efektif talep esasen kuvvetli bir durum arzettiğinden yatırımların arz cephesindeki tesirleri üzerinde ehemmiyetle durulması icabeden bir mevzu olacaktır. Bu ülkelerde istihsal faktörlerinin müsmiriyeti pek fazla bulunmadığı, teşebbüsleri idare edenler tam bir ehliyete sahip olmadığı gibi bankalar sistemi ve ¹² H. E v a n s i n'in işaret ettiği gibi tasarrufu elinde toplayan ve bunu faydalananlara tevzi eden müesseselerin durumları yatırım şansları bakımından pek müsait bir zemin hazırlayamamaktadır. Geri ülkelerde istihlâk meyli, bilhassa gösterişe müstenit istihlâk (D e m o n s t r a t i o n E f f e c t¹³ esasen canlı ve fazlasile yüksek bir seviyeye ulaştığından bu memleketlerde efektif talep eksikliğinden bahsedilmemektedir. Buralarda yatırımlar kapital teşekkülü üzerindeki tesirleri itibariyle hemmiyet kazanmışlardır. Ancak, biraz evvel temas olunduğu gibi, bu ülkelerde istihsal faktörlerinin müessiriyeti zayıf, teknik bilgi geri müteşebbisler ehliyet bakımından kifayetsiz bu bulduklarından kapitalin marjinal müsmiriyetini arttıran diğer âmillere rağmen¹⁴ yatırım şansları pek kuvvetli görünmemektedir. Bundan başka, yatırımlar üretimsel noksanlığı dolayısıyla tatminkâr bir semere veremeyeceklerdir. İktisaden geri kalmış ülkelerde istihsal vetiresi kısa olup yatırımlar genişliğine (Widening) olmak üzere artmakta, iktisaden ileri bir durumda bulunan memleket-

12) H e b e r t o n . E v a n s i n : Determination of Investment Decisions (The American Economic Review, March 1942).

13) Gösterişe müstenit istihlâk "Demonstration Effect", terimi ilk defa Howard S. Ellis tarafından kullanılmış olup Ragnar Nurkse'nin "Growth in Underdeveloped Countries,, adlı makalesinde bu ülkenin iktisadî gelişmeleri mevzuu etrafında da ele alınmıştır. "Demonstration effect,, garbın zengin memleketlerinin istihlâk standartlarına uymak isteyen geri ve fakir ülkelerdeki aşırı bir istihlâk meylidir. Bu meyil muvazeneli inkişaf imkânlarını zayıflatmaktadır.

14) Kapitalin marjinal müessiriyetini arttıran âmillerden biri de mevcut kapital teçhizatının miktarı olduğundan iktisaden henüz gelişmemiş bulunan memleketlerde müterakim kapital teçhizatının azlığı, kapitalin marjinal müessiriyeti üzerinde müsbet bir tesir icrâ edecektir.

lerde derinliğine inkişaf ¹⁵ (deepening) imkânı bulan kapital strüktürü aynı zamanda istihsal vetiresini uzatmaktadır. Hansen'in de işaret ettiği gibi istihlâk meyli kuvvetli ve prodüktif kapasiteleri zayıf olan bu ülkelerde fiat seviyesinde bir yükseklik ve istikrarsızlık müşahade edilmektedir.

Bu izahlardan anlaşılacağı veçhile yatırımların iki cepheli karakteri istihlâk ve yatırım muvazenesi bakımından hususî bir ehemmiyete sahiptir. Zira gelirin istihlâkle yatırım arasındaki bölünüş tarzı devamlı olarak birinci lehine değişecek olursa, bu, netice itibarile menfi yatırma "disinvestment", sebep olacaktır. Bunun aksi halinde, gelirin bu bakımdan bölünüşü tarzında yatırım lehine devamlı bir değişme endüstride kullanılmayan kapasitenin tahassülüne sebep olur. Ayrıca şu noktayı da belirlemek yerinde olur ki, expansion safhasında para arzı, likidite durumu, emek ve teçhizatın mobiliteyi, istihsal çeşitleri arasındaki nisbet değişmeleri ve nihayet gelir artışı karşısında efektif talep tahavvülleri ve talep elâstikliğinin zayıflaması keyfiyeti, kısaca efektif talep ve arz arasındaki karşılıklı münasebetler büyük bir ehemmiyet kazanır ve böylece her iki cephede de rol alan yatırımların önemi bilhassa tebarüz etmiş bulunur. Uzun müddetler nazara alındığı takdirde kapital yatırımları refah seviyesini tâyin eden başlıca âmillerden biridir. W. F e l l e n e r¹⁶ kapital miktarı ile istihsal hacmi arasındaki münasebetlere dair tetkiklerinde, tam olarak faydalanıldığı takdirde kapital teşekkülünün istihsal seviyesini ve hayat standardını yükselttiği neticesine varmıştır. Şu halde yatırımlarla kapital teşekkülü arasındaki yakın alâka bu cepheden ayrı bir ehemmiyet kazanmıştır. Evvelce temas olduğu gibi millî gelir, istihsal vasıtalarının hacmi, çeşitli vasıtalar arasındaki nisbet ve bunların prodüktivite seviyelerine bağlıdır. Böylece efektif talebin yüksek bir seviyede muhafazası ve bunun iktisadî refah üzerindeki müsbet tesirleri arz elâstikiyeti ile mümkündür. İstihlâk ve yatırımın beraberce artışı ka-

15) Kapitalin genişliğine (widening) ve derinliğine (deepening) olmak üzere inkişaf meselesi evvelâ Hayek tarafından ileri sürülüp Alvin Hansen tarafından çeşitli meselelerin izahında kullanılmıştır. Kapitalin genişliğine çoğalmasa Hansen'e göre nüfus artışının bir neticesidir. Derinliğine artış ise teknik terakki ve fâiz haddindeki seküler düşüşle mümkün olabilir. Genişliğine kapital artışı R. C. Hawrey'in izahına göre yeni teşebbüslerin istihsale katılmaları veya teşebbüs sahalarını genişletmeleri ile tahakkuk etmekte; derinliğine artış ise beher işçi başına isabet eden kapital miktarının veya istihsal birimine düşen teçhizat hacminin artmasını mutazammın bulunmaktadırlar.

16) W i l l i a m F e l l e n e r : Monetary Policies and Full Employment.

pital terakümünü, diğer istihsal âmillerinin produktivitelere uyan bir seviyeye ulaştırmak suretiyle iktisadî refah şartlarını hazırlar. Yatırımlar istihsal kapasitesinin artırıcısı olarak arz cephesinde yer aldıkları takdirde bu bakımdan “yatırım muvazene ve seviyesi,, mevcut teçhizatın iştilgal derecesi ile yakından alakalıdır.¹⁷⁾ K a l e c k i'ye göre bu derece, ne çok yüksek ne de çok düşük olmamalıdır. İştilgal derecesi düşük bulunmakta ise istihsal kapasitesinin âtil bırakılması gibi bir mahzur tahassül eder, buna mukabil çok yüksek bir iştilgal haddi ise talep temevvüçleri karşısında arz elâstikiyetini zayıflatır.

Muayyen bir muvazene noktasında kâpital teçhizatı iştilgal haddinin arzulan bir seviyede bulunduğunu farzedelim. Bunu takiben —diğer faktörlerin zaman dahilinde bâriz bir değışmeye mâruz bulunmadıklarını kabul kaydıyla— emeğin miktar itibariyle arttığı farz edilecek olursa, buna müvazi olarak kâpital teçhizatının çoğaltılması, yani yatırımların artırılması zarurî bulunacaktır. Bu yoldan hareket edilerek yatırımların hangi seviyede bulunması icabettiği hakkında prensip vazedilebilir. Yatırımlar öyle bir seviyede muhafaza edilmelidir ki, kâpital teçhizatının kapasitesi emek miktarındaki artışa uygunluk arzetsin. Burada emeğin produktivitesinin ve teknik seviyenin sâbit bulunduğu farz olunmuştur. Bu noktayı da göz önünde bulundurarak şöyle diyebiliriz:

Yatırımlar öyle bir seviyede bulunmalıdır ki, kâpital teçhizatı istihsal kapasitesindeki artış teknik terakki ve diğer âmillerin tesiri altında teessüs eden emek —kâpital nisbetine uysun. Zira teknik terakkiler en elverişli emek —kâpital nisbetini değıştirmektedir. Bu durum karşısında yatırım ve binnetice kâpital teçhizatındaki artış değışen şartlara uymalıdır. Emek-kâpital nisbeti zaman boyunca aynı kalmıyacaktır. Teknik terakkiler fâiz haddindeki seküler düşüş derinliğine “Deeping,, kâpital artışına vesile olur. Bu takdirde işçi başına (diğer bir tarife göre) beher istihsal birimine isabet eden kâpital miktarı artar. Efektif talepteki artış, bilhassa istihlâk yönünde kuvvetli bir yükselme temayülü “acceleration,, yolu ile genişliğine “Widening,, kâpital artışını, sağlamak, teknik terakkiler ise derinliğine kâpital artışına vesile olmakla emek-kâpital nisbetini değıştirecektir. Hansen'e göre kâpital miktarındaki derinliğine artış teknik terakkiyatın ve uyarılmış (induced) yatırımların, genişliğine kâpital inkişafı ise nüfus ve istihlâk artışının neticesidir.

Böylece tasarruf meylinin yüksek ve fâiz haddinin düşük bulunduğu câmiâlarda, bu zaviyeden mütalâa edildiği takdirde, efektif talep-arz

17) M. K a l e c k i : Three Ways to Full Employment.

muvazenesi nisbeten kolay teessüs edecek, zira talep cephesinde yer alan yatırımlar, daha az emekle daha çok kapitalin istihdamına müsait bulunan çeşitten olduklarından istihsal daha dolambaçlı (roundabout) olacak ve kullanılmayan kapasite meselesi zuhur etmeyecektir. Bu takdirde yatırımlar, gelir ve istihdam seviyesine, nüfus artışı haddine, teknik seviye, gelirin istihlak ve tasarrufa bölünüşüne tesir eden ekonomik ve sosyal âmillre göre farklı tesirler icrâ eder. Nüfus artış haddi büyük bulunmakta ise teraküm eden kapitalin tam işigali mümkün olacak, nüfus artışının yavaş bulunmasına rağmen teknik terakkiler daha çok kapitalle daha az emek teşrikini mümkün kılmakta ise bu takdirde yine aşırı bir kapasite bahis mevzuu olamayacak ve emeğin verimliliği artacaktır. Teknik terakkiler neticesinde daha az emeğe ihtiyaç gösteren makinelerin keşfedildiğini ve eskilerinin yerine bu çeşit makinelerin ikame olunduğunu farzedelim; bu muayyen bir istihdam seviyesinin idamesi için daha az yatırımları mucip olur. Bu bakımdan tam istihdamın sağlanması yolunda ele alınan iktisat politikasının istikametini tâyin etmek faydalıdır. İstihsal ve istihdam seviyesinin düşük bulunduğu bir anda devlet müdahalesinin, âmme yatırımları ile müstehliklere yapılan yardımlardan ibaret bulunduğunu farzedelim. Burada yatırımlarla müstehlik yardımları arasındaki nisbet ne olmalıdır - Efektif talep tatminkâr bir seviyede bulunmakta ise daha büyük bir nisbet dahilinde yatırımların tercih edilmesi müstakbel istihdam seviyesi bakımından şâyâm tavsiyedir. 18) D o m a r'ın da işaret ettiği gibi istihsal kapasitesindeki artış sadece kapital terakümüne değil, diğer iktisadi şartlara da bağlıdır. İstihsal kapasitesinin artışı aynı zamanda işçilerin artış haddine, terkiplerindeki değişmelere, vasıflık derecelerine, kültür seviyesine ve teknik inkişafa da bağlıdır, Bunu takiben şu sual sorulabilir :

İstihlak ve yatırımdan teşekkül eden efektif talep cephesindeki değişime istihsal kapasitesi ve bunun prodüktivitesindeki muvazi tahavvülleri sağlayabilecek midir? Dömar'a göre iktisadi inkişafın seyri boyunca arz ve talep cephesinin beraberce gelişmeleri lâzımdır. Bu ikisi arasındaki muvazene iktisadi muvazenenin zarurî şartıdır. Bu muvazene bir taraftan enflasyonlar diğer taraftan işsizliğin bertaraf edilmesi için lüzumludur. Keynes'denberi çok iyi bilinmektedir ki hakiki enflasyon tam istihdam seviyesini aşan bir efektif talep fazlalığı karşısında vâki olmaktadır. Buna mukabil efektif talep noksanlığı mevcut kapasitenin

18) E u s e y D. D o m a r :The Theoretical Analysis of Economic Growth. (The American Economic Review, May 1952 Vol. XLII.)

kullanılmasına imkân vermediği gibi netice itibarile gelir azalışı ve işsizlik tevlid etmektedir. Bundan başka şunu da hatırlatmalıyız ki talep cephesini teşkil eden unsurlardan yatırımlar kısmen müstakil olarak değişecekler, istihlâk ise gelir vasıtası ile yatırıma tâbi olacaktır. Böylece diyebiliriz ki talep cephesinin gelişme haddi yatırımlardaki artış haddinin bir fonksiyonudur. Bununla beraber yatırımlarla kapasite artışı tam bir beraberliğe sahip bulunmadığından bu yoldan meydana gelen tevazunsuzluk büyük bir ehemmiyete sahiptir. Talep cephesini terkip eden unsurları belirtmek ve bu cepheyi müstakil bir değişken "variable,, olmak itibariyle bir tek unsura, yatırım artış haddine ircâ etmek mümkün olabilecektir. Arz cephesine gelince işçi miktarı, terkihi, iş saatleri, çalışma şartları, vâsıflık dereceleri, tabii şartlar ve nihayet kapital teçhizatı mevcudu ve artış haddi, teknik seviye burada rol oynarlar. Ancak bu cephedeki unsurların değişmesi talep cephesindeki tahavvüllerden müstakil değildir. Talep cephesinde vâki olan değişmeler mevcut kapital teçhizatının tam istimalini mümkün kıldığı gibi yeni yatırımlara ve bu yoldan kapital artışına vesile olur. Yatırımlarla sağlanan kapital terakümünü K ve bunun produktivitesini P ile ölçecek olursak, bu kapasite tam olarak istimal edildiği takdirde gelir $K.P$ miktarınca artacaktır, bu artışa ¹⁹⁾ $D. H a m b e r g$ tam kapasite ile inkişaf haddi "full capacity growth rate,, demektedir. Buna ilâveten şu noktayı belirtmek icabeder ki iktisadî inkişafın seyri boyunca mevcut iş kuvvetlerini masetme imkânlarını sağlayacak olan inkişaf haddi ile kapital terakümünden doğan kapasite artışını massedecek inkişaf haddi yekdiğerinden farklı bulunmaktadır. Bu ikinciye, kapital terakümünden doğan kapasite artışını massedecek inkişaf haddi "full capacity growth rate,, diyelim. Tam istihdam artış haddi E ve tam kapasite artış haddi U ile gösterilecek olursa bu ikisi arasında bir koefisyan bulunacaktır ki (α) buna ideal inkişaf koefisyanu denilir. $\alpha = E/U$ olduğuna göre, $\alpha = 1$ bulunduğu takdirde bu iki inkişaf haddi yekdiğerine uykunluk arzedecek ve kapital artışın tam olarak istimali mümkün bulunacaktır. Bu gün iktisat ilminin gayesi ne pahasına olursa olsun yalnız işçilerin tam istihdamını sağlamak olmayıp, bütün vâsıtaların kullanılması bulunduğu göre kapital terakümü ve bundan tam olarak faydalanma işsizlik problemi kadar ehemmiyet kesbedecektir; zira bu takdirde millî gelirin âzamî hadde ulaşması mümkündür. $\alpha > 1$ olduğu, yani $E > U$ bulunduğu takdirde kapital terakümü mevcut emeği massedecek bir seviyede bulunmayacak

19) $D. H a m b e r g$: Full Capacity vs. Full Employment Growth. (Quarterly Journal of Economics, August 1952).

ve emek işsizliği başgösterecektir. Bu şart dahilinde kapital artışının tamamı istimâl edilse dahi seküler emek işsizliği müşahede olunacaktır.

Buna mukabil $\alpha < 1$ yani $E < U$ olduğu takdirde kapital terakümü mevcut emeği absorbe edecek bir durumun fevkinde bulunacaktır. Bu şart dahilinde, ya kapital teşekkülü sür'ati fazla veya emek artışı haddi düşüktür. Teknik terakkiler emek-kapital nisbetini değiştirmedikçe ve fâiz haddinde seküler bir düşme müşahede olmadıkça bu durum $H a n s e n$ 'in durgunlaşma "Secular Stagnation," haline uyabilecektir. Bu şerait dahilinde kapitalin marjinal müessiriyeti azalacak, yatırımlar yaşalıyacak, efektif talep cephesinde de bir zayıflama görülecektir. Bu durum karşısında $K e y n e s$: a— İstihlâk meylinin kuvvetlendirilmesini, b— Kapital terakümü haddinin yavaşlatılmasını tavsiye etmişti. İstihlâk ve tasarruf nisbetini tâyin eden itiyatlar kolayca değiştirilebildiği takdirde bu mümkün olabileceksede bu vaziyette kapital kıtlığı başgösterecek kuvvetli istihlâk meyli ve zayıf kapitalleşme karşısında ihtiyaçlar ancak menfi yatırımlar "disinvestment" yolu ile karşılanabilecektir. Bütün bunlardan nüfus artışı haddi ile kapital artışı haddi arasında muayyen bir nisbetin bulunması icabettiği neticesini çıkarabiliriz (Teknik seviye, istihsal metadları ve diğer şartlar değişmemek kaydıyla). İşçi miktarının kapital terakümünden daha büyük bir sür'atle vukua gelmesi halinde $\alpha = 1$ yani $E = U$ olabilmesi için tasarruf meylinin artması ve fâiz haddinin düşmesi icabeder. Bundan başka işçi miktarının kapasite nisbetle fazla bir artış kaydetmesi kapitalin marjinal prodüktivitesini yükselteceğinden yatırımlar bu yoldan da teşvike mâruz bulunabilecektir. İşçi miktarının kapital terakümünden daha sür'atli bir tempo ile artması emek istihdamını temin imkânlarını güçleştireceksede bu durum karşısında dogmatik bir mülâhaza ile kapital entansitesinin azaltılması düşünülebilir. Bu takdirde emek-kapital nisbeti değişecek, mevcut kapital stokları ile daha fazla miktarda işçi istihdamı mümkün olabilecektir. Yerleşmiş istihsal standartları ve metodları karşısında bunun tahakkukunun ne dereceye kadar mümkün olabileceği bir tarafa bırakılsa bile, bu iktisadi refah ("Welfare Economics") zâviyesinden şayanı tavsiye değildir. Zira, mezkûr şerait dahilinde emeğin prodüktivitesi, istihsal hacmi, ücret haddi düşecektir.

İktisadi refah şartlarının araştırılmasında asıl gaye emek prodüktivitesinin ve gelir inkisamında diğer unsurlar aleyhine olmamak üzere reel ücretin artırılması olmalıdır. Emek prodüktivitesi artışı bakımından kapital ensansitesi büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Bu ise Keynes'in işaret ettiği gibi istihlâk meylini artırıp kapital terakümünü yavaşlat-

makla değil bil'akis efektif talep strüktüründe yatırımlar lehine bir değişme sağlamak ve kapital terakümü sür'atini arttırmakla mümkündür.

İktisaden inkişaf etmemiş ülkelerin kalkınmaları yukardaki şartların tahakkukuna bağlıdır. Bu ülkelerde istihlâk meyli yüksek bulunduğundan tasarruf gelirin küçük bir kısmını teşkil etmekte ve kapital terakümü, diğer âmillerin tesirlerinin de inzımanı ile tatminkâr bir seviyeye ulaşmamaktadır. Bu memleketlerin çoğunda bir işsizlik problemi bahis mevzuu olmasa bile emeğin, gerek tâlim, terbiye ve teknik bilgi noksanlığı bakımından, gerek kapital entansitesi cephesinden mütalâa edildiği takdirde prodüktivitesi düşüktür. Emeğin vasıflılığı ve kapital entansitesi garp standartlarına yaklaşmadıkça bu ülkelerde tam bir kalkınmadan bahs olunamaz. K e y n e s'in istihdam teorisinde işsizliğin sebebi, işçi miktarının kapital terakümünden daha büyük sür'atle artışından ziyade efektif talep noksanlığı olarak kabul edilmiştir. Bu takdirde işsizliğin çaresi efektif talebi çoğaltmak olmalıdır. İstihlâk fonksiyonunun artırılması, fâiz haddini düşürmek suretiyle hususî yatırımlara tesir edilmesi ve bunlara inzımanen âmme yatırımlarının yapılması düşünülen tedbirler meyanındadır. Keynes bu tavsiyelerindeki isabete rağmen yatırımların iki cephesini kâfi bir vuzuhla görememiştir. Geri ülkelerde bir işsizlik bahis mevzuu olduğu takdirde bu kapital noksanlığından doğacak ve tedavisi tasarruf fonksiyonunun artırılması olacaktır. Bu sebeple iktisaden inkişaf etmemiş ülkelerde ²⁰⁾ kapital koefisyininin yüksek bulunması lâzımdır. İktisaden geri kalmış ülkelerde emeğin prodüktivitesi,

20) Kapital koefisyani kapital artışının gelir artışına nisbetini ifade etmektedir. H a r r o d'un formülüne göre bu koefisyan şöyle ifade edilmektedir:

$$\text{Kapital koefisyani} = \frac{\Delta K}{\Delta Y}$$

Burada ΔK kapital artışı,

ΔY ise gelir artışı göstermektedir.

Böylece istihsalin yıllık artışı g ve marjinal kapital koefisyani e ile ifade edilecek olursa,

$$g.e = \frac{I}{Y}$$

istihsalin yatırıma tahsis olunan kısmını gösterecektir. (I yatırımlara delâlet etmektedir).

düşük, teknolojik inkişaf zayıf vetasarruf meyli tatminkâr bir seviyede bulunmadığından kapital koefisyani küçüktür. Buralarda emeğin prodüktivitesini arttırmaya mâuf tedbirler, teknik gelişmelerin istihale tatbiki ve aşırı istihlâk meylinin hafifletilmesi kapital koefisyani ve binnetice yatırımları arttıracaktır. Böylece yatırımların iki cepheli karakterinin iktisadî inkişafın muhtelif safhalarında ve ülkelerin iktisadî gelişme seviyelerine göre farklı tesirler icrâ ettiği görülmektedir.
